

APLEC DE LA
MARE DE DÉU
DE MERITXELL

ROMIATGE RELIGIÓS I
IDENTITAT NACIONAL

APLEC DE LA MARE DE DÉU DE MERITXELL. ROMIATGE RELIGIÓS I IDENTITAT NACIONAL

L'aplec de Meritxell reunia famílies del país que després de la cerimònia religiosa es quedaven a l'entorn del santuari per celebrar el romiatge. 8 de setembre de 1964. ANA / Fons Fèlix Peig 07656

El 8 de setembre és la celebració de la Verge de Meritxell, festa nacional i un dels quatre dies assenyalats en el calendari laboral andorrà com a festiu (Nadal, Cap d'Any, Constitució –14 de març– i Meritxell). S'ha convertit amb el pas dels anys en un símbol d'identitat i de pertinença nacional. Al llarg del dia es combinen els actes religiosos de devoció a la verge propis del culte marià, que provoquen un trànsit intens de visites al Santuari, amb les activitats familiars i de germanor dispersades arreu del territori que substitueixen, en bona part, l'aplec popular que va identificar tant la festa des de temps immemorials fins al darrer terç del segle xx. L'acte central té lloc al migdia amb l'eucaristia impartida per l'arquebisbe i copríncep d'Andorra, acompanyat de tots els sacerdots de les parròquies de les Valls, i amb una notable presència de les autoritats polítiques del país.¹

Marededéu trobada en temps immemorials

La de Meritxell és una tradició de les marededéus trobades que celebren la festivitat el Dia de la Nativitat, el 8 de setembre, i com la resta de marededéus trobades té la seva pròpia llegenda popular que cerca l'objectiu d'explicar com un lloc sant s'erigeix en un determinat indret segons la voluntat divina. En aquestes llegendes populars hom hi podria veure "la cristianització de creences i cultes pagans entorn de les deesses mares i de diferents divinitats femenines de la fecunditat, substituïts pel culte marià, amb una forta capacitat de convocatòria devocional i popular"².

La llegenda de Meritxell explica que un dia de Reis habitants de Meritxell que es dirigien a oir missa a Canillo pel camí van trobar una gavernera florida en ple hivern i al peu de

¹ L'aplec de la Mare de Déu de Meritxell va ser inclòs pel Govern d'Andorra el 23 de juny del 2010 com a bé immaterial a la secció quarta de l'Inventari general del patrimoni cultural d'Andorra, conjuntament amb altres 14 festes d'interès cultural. BOPA, any 22. núm. 38.

² La interpretació de la llegenda dins de la publicació *Conjunt històric de Meritxell*. Departament de Patrimoni Cultural. <https://www.cultura.ad/images/stories/Patrimoni/Publicacions/Meritxell_Cat.pdf>. [Consulta: agost del 2018].

La devoció per Meritxell ve de lluny i probablement en els seus orígens es devia limitar a les poblacions veïnes de les parròquies de Canillo i Encamp. A poc a poc el culte es va expandir als habitants de tota la Vall. Anys 1902-1914. ANA / Fons Guillem de Plandolit 0449

la planta hi havia la imatge de la verge. La portaren fins a l'altar major de l'església de Canillo, però l'endemà la imatge ja no hi era, tornava a ser al peu de la gavernera florida. Van pensar que potser no s'hi volia estar, a Canillo, i la van dur fins a l'església d'Encamp, tancada amb pany i clau. Però l'endemà la imatge novament va aparèixer al peu de l'arbust, que estava net de neu, malgrat la intensa nevada que havia caigut. Canillencs i encampadans van entendre el missatge de la verge i van construir l'església de Meritxell al costat de la gavernera, l'actual Santuari de Meritxell.

Pel que fa a la capella, es desconeixen els orígens de la primera on es venerava la Mare de Déu de Meritxell, però els primers indicis de què es té constància ens remunten almenys al segle XII: la imatge de la verge desapareguda amb l'incendi de la nit del 8 al 9 de setembre del 1972 era una talla romànica del segle XII, i també és d'aquell segle el primer esment documental del poble de Meritxell (1176), on consta l'existència d'una primitiva església romànica.³

Segons explica Benigne Marquès, mossèn arxiver del bisbat d'Urgell, entre les esglésies de Canillo ja surt referenciada en el llibre de visites de l'any 1576 la de *Santa Maria de Miritxell*.⁴

La devoció per Meritxell, doncs, ve de lluny i, tot i que probablement en els seus orígens es devia limitar a les poblacions veïnes de les parròquies de Canillo i Encamp, a poc a poc va incrementar el seu radi d'influència i el culte a la capella s'expandí als habitants de tota la Vall. Va ser reconeguda com a patrona d'Andorra el 24 d'octubre del 1873 per acord del Consell General, encapçalat pels síndics Nicolau Duedra i Antoni Picart. Amb aquesta decisió, el Consell General de forma unànime es feia ressò de la voluntat popular que considerava la Mare de Déu com a especial protectora des de temps immemorials, com per exemple durant les guerres napoleòniques i carlines o

3 VALLS, À. (2006). *Diccionari enciclopèdic d'Andorra*. Andorra la Vella: Fundació Crèdit Andorrà, p. 283.

4 MARQUÈS, B. (2011). "Notes històriques sobre el santuari de Meritxell", a *Vivències meritxel·lianes compartides*, editat amb motiu dels 90 anys de la coronació de la Mare de Déu de Meritxell. Canillo. p. 30-31.

durant el perill d'aiguats i epidèmies.⁵ El 13 de maig del 1914 la Santa Congregació de Ritus⁶ ratificava i confirmava aquest acord pres pel Consell General i la declarava així oficialment patrona de les Valls d'Andorra, responent així a les demandes del bisbe Joan Benlloch. I el 8 de setembre del 1921 hi va haver la coronació canònica de Nostra Senyora de Meritxell, acte dut a terme pel cardenal de Tarragona Francesc d'Assís Vidal i Barraquer acompanyat del bisbe Justí Guitart. L'acte de coronació va ser tot un acte de devoció mariana i la població andorrana s'hi va abocar responent a la crida feta pel síndic general Joan Gresa el 15 de novembre del 1920 perquè els habitants de les Valls contribuïssin amb "almoynes, adresos i demás joyes, de la qu'hem de fer ofrena a nostra Reyna i protectora, sigui un ver testimoni de nostre amor a la pàtria, de nostre respecte a la religió i de nostra gratitud per La qu'és la gloria d'Andorra i la perla de Meritxell".⁷ La corona d'or i d'argent que va sorgir de les donacions populars es conserva al Santuari vell.

El pelegrinatge i l'aplec

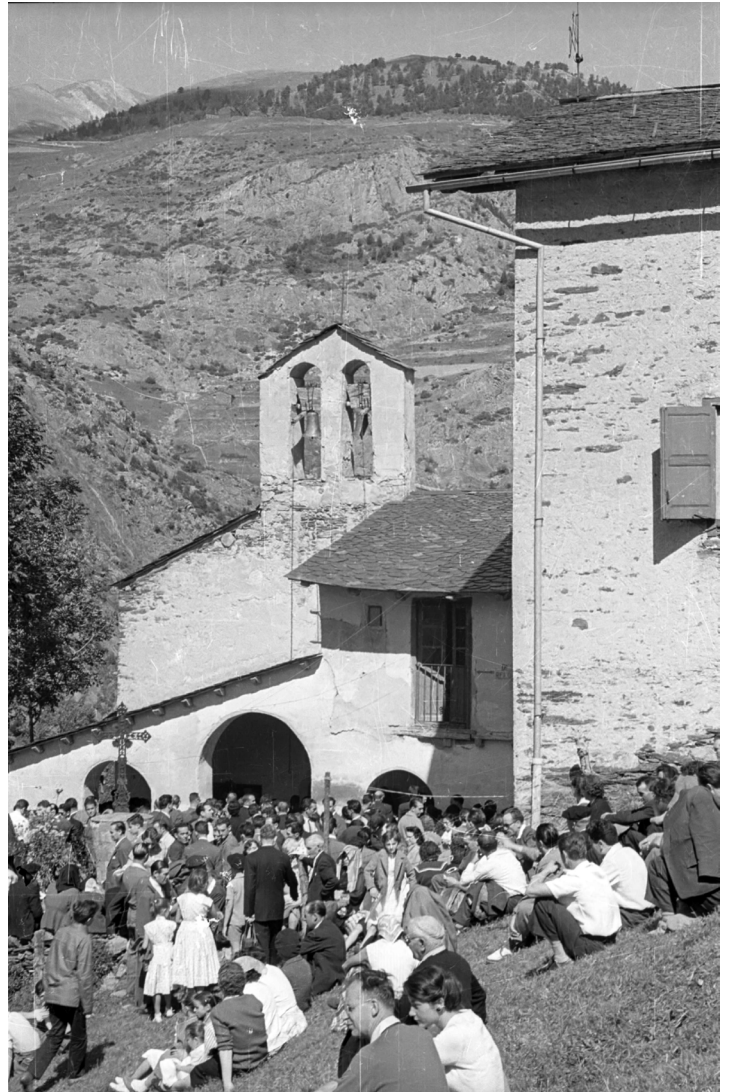
La devoció per la Mare de Déu de Meritxell forma part del culte marià i es constata per les activitats i rituals que any rere any s'hi desenvolupen al voltant de la data de celebració. Però l'aplec, sens dubte, ha estat l'expressió màxima de popularitat de la commemoració del 8 de setembre a Meritxell almenys fins al darrer terç del segle xx. D'aplecs se n'han celebrat i se'n celebren uns quants arreu de la geografia andorrana. Ja ho especificava un dels viatgers de principis del segle xx, Marcel Chevalier, fent referència a les trobades populars (aplecs) que els habitants de diferents zones del Principat feien un cop l'any al voltant de petites capelles:

"Ces chapelles isolées, souvent d'accès difficile, et situées a de grandes hauteurs, se voient un jour chaque année, envahies par un grand nombre de fidèles qui viennent en pèlerinage invoquer la protection du saint, patron de la chapelle. C'est un 'aplec', pèlerinage fréquent dans toute la Catalogne, et où se déroulent non seulement des cérémonies religieuses, mais aussi des danses.

⁵ Els creients penjaven els seus exvots a la reixa que separava l'altar de la nau o a les parets del santuari com a acció de gràcies per algun benefici rebut per part de la Verge.

⁶ La Sagrada Congregació de Ritus, creada l'any 1588 per Sixt V, era un departament de la Cúria Romana encarregat del govern de l'Església per a tot allò que feia referència a la litúrgia i a les propostes per a beatificacions o canonitzacions per part del Sant Pare. El 1969 Pau VI va traspasar les seves funcions a la Congregació pel Culte Diví i la Disciplina dels Sagraments.

⁷ Fragment de la crida del síndic general de les Valls d'Andorra Joan Gresa. Sant Julià de Lòria, 15 de novembre del 1920.

L'aplec de Meritxell és el més popular. La gent sortia de les parròquies a trenc d'alba per poder ser a l'hora de la celebració d'una missa matinal. 8 de setembre de 1964. ANA / Fons Fèlix Peig 07634

Citons particulièrement les chapelles de Sant Jaume dels Cortals d'Encamp; Sant Miquel d'Engolasters; Canolich.”⁸

De tots els aplecs que es feien a Andorra en sobresurten dos: el de Meritxell –8 de setembre– i el de Canòlic –darrer cap de setmana de maig. Com tots els aplecs, tenen un evident caràcter religiós marcat pel pelegrinatge al Santuari: la gent surt de les parròquies a trenc d'alba –uns més aviat que d'altres– per poder ser a l'hora de la celebració d'una missa matinal. Pel que fa a Meritxell, els pelegrins segueixen els trams de camí ral i arriben al Santuari per un dels tres camins que hi desemboquen: pel que passa per sota de les Bons, pel del coll d'Ordino i Mereig i pel de Prats. Cada un d'aquests tres camins té el seu punt d'oració just en el moment en què es divisa per primera vegada el Santuari de Meritxell.

⁸ CHEVALIER, M. (1925) . *Andorra*. Chambéry: Librairie Dardel, p. 96.

A poc a poc els cotxes i els clípol's van anar substituint el pelegrinatge a peu. 8 de setembre de 1965. ANA / Fons Fèlix Peig 17479

Al camí de les Bons hi trobem la Verge de l'Oratori, amb la seva pròpia llegenda, i on els fidels encampadans es reuneixen el cap de setmana anterior a Meritxell per cantar-hi els goigs. La matinada del dia 8, els pelegrins amb destinació a Meritxell s'aturen a l'oratori, resen i descansen abans d'enfilars el darrer tram fins al Santuari que es veu a l'horitzó. Aquest és el camí pel qual pujaven els habitants de les parròquies baixes.

Al camí provinent del coll d'Ordino sortint a Mereig hi ha un roc des d'on es veu Meritxell. Aquest lloc s'anomena roc de la Salve perquè els pelegrins que provenen de les valls del nord quan hi arriben descansen tot resant una salve a la Mare de Déu.^{9 i 10}

I pel nord, pel camí de Prats, arriben els pelegrins provinents de Canillo; més amunt s'aturen a la creu que separa els termes de Prats i Meritxell, des d'on ja es veu el

Santuari, resen i continuen el camí passant per davant de l'oratori de la gavernera on es va trobar la verge.¹¹

Aquests camins eren un transitar tot el dia; els que arribaven a temps assistien a la missa de l'alba i cantaven els goigs; els que s'ho prenien amb més calma visitaven la Mare de Déu en arribar i després buscaven lloc per instal·lar-se i passar el dia en germanor. Qui volia assistir a l'eucaristia del migdia concelebrada per tots els sacerdots de les parròquies d'Andorra.

"Hi havien acudit de tots els pobles de la Vall, formant llargues processons presidides per les respectives banderes. S'havia celebrat una festa religiosa molt solemne i es cantaven els goigs de la imatge, que, segons la tradició, va ésser trobada. La gran gentada s'escampava per aquells estimbals i

9 Una *Salve Regina* és una oració que demana a la Mare de Déu compassió, misericòrdia, consol, esperança i salvació.

10 CANTURRI, P. (2014). *L'Andorra de Pere Canturri. Compilació de l'obra escrita de Pere Canturri Montanya*. Andorra la Vella: Editorial Andorra, p. 182.

11 De fet, les dos naus entrecruades del nou santuari enllacen aquests camins: una de les naus pren la direcció del camí que ve del port d'Incles -frontera amb França-, baixa per Canillo i Prats i passa per davant de la verge per continuar cap a les Bons, Encamp i les parròquies baixes fins a la frontera del riu Runer; i la segona de les naus marca la direcció del camí que porta al roc de la Salve.

Després de la cerimònia religiosa, si el temps era bo, les famílies buscaven lloc per passar un dia de germanor. 8 de setembre de 1965.
ANA / Fons Fèlix Peig 29738

feia grans àpats. A la tarda, es lliurava a la joia de la dansa. Feien ball al so de la cornamusa, flabiol i tamborí. Ballaven les variants andorranes del Ball Pla, la Bolangera i l'Esquerrana. Abans havien repartit panets beneïts i grans calderades de farinetes als fidels".¹²

"quand nous nous rendions au pèlerinage de Méritxell déjeuner sur l'herbe, au son de la Gaita et des violons pendant que les jeunes gens dansaient les 'Sardanas', sous l'oeil vigilant des Caps de Casa, occupés à conclure des mariages entre les familles. Pour cette grande fête nationale du 8 de Septembre, que l'on fête toujours chaque année, tout le peuple des Vallées, et jusqu'aux gens de la Seo, accouraient célébrer les vertus de la patronne d'Andorre 'Nostra senyora la mare de Deu de Meritxell'".¹³

De l'incendi del 1972 a l'actualitat, la secularització de la festa

Amb el temps, però, el que era un espai comunitari de caràcter sagrat, sobretot per als veïns de la zona, s'ha acabat convertint més en símbol d'identitat parroquial i nacional, i els components religiosos han anat perdent força davant del major pes dels elements festius, que són connotació de trobada i celebració¹⁴. Si bé és cert que encara continuen havent-hi pelegrins que surten de els seves llars per anar caminant fins al Santuari, n'hi ha menys. La modernització de la societat i l'obertura de noves vies de comunicació han contribuït a aquest descens del pelegrinatge, però també altres factors hi han tingut a veure.

L'incendi del Santuari l'any 1972 –amb la imatge de Meritxell i els retaules¹⁵– i l'edificació d'un de nou l'any 1976

12 AMADES, J. (1982). *Costumari català. El curs de l'any*. Volum V. Barcelona: Salvat Editors : Edicions 62. Segona edició, p. 39.

13 CHEVALIER, M. *Op. cit.*, p. 69.

14 COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADES, J. J. (1997). *Andorra un país de frontera*. Barcelona: Editorial Alta Fulla : Govern d'Andorra, p. 105.

15 En l'actualitat, però, es continua qüestionant quin va ser el destí de la imatge. De fet, es van cremar dos imatges de la Verge: la primitiva romànica datada del segle XII i una altra de gòtica del segle XVI que va substituir l'antiga. VALLS, A. *Op. cit.*, p. 283.

amb una nova talla de la verge elaborada per l'artista Sergi Mas va significar un abans i un després en la celebració de la festivitat del dia de Meritxell. Va haver-hi una certa controvèrsia entre la població per si calia reconstruir l'antic temple o fer-ne un de nou. El projecte proposat per l'arquitecte català Ricard Bofill tampoc acabava d'agradar en la seva totalitat i, de fet, no es va acabar d'executar tal com estava dissenyat a l'inici. Finalment el va beneir el 8 de setembre del 1976 el bisbe Joan Martí Alanís. A partir del 1993, amb l'aprovació de la Constitució, es deixa de fer la sessió extraordinària de Consell General que es duia a terme dins del Santuari en la sala coneguda amb el nom de *sala del Consell*. Meritxell passa a compartir protagonisme com a festa nacional amb el 14 de març, dia que es commemora l'aprovació de la Constitució.¹⁶ Així doncs, tot i el fort component religiós i de devoció a la verge, els pelegrinatges han anat disminuint i l'aplec tal com es coneixia ha desaparegut; la societat a poc a poc es va secularitzant.¹⁷

Malgrat aquesta evolució de la festa, al llarg del temps s'ha mantingut la devoció per la Mare de Déu de Meritxell amb tots els rituals religiosos que la caracteritzen i continua sent un punt de trobada de les autoritats polítiques i religioses del país. Però les famílies ja no acudeixen de forma tan majoritària a celebrar-ho en un aplec al voltant del Santuari, sinó que les trobades de germanor es dispersen per diferents indrets del país, ja sigui als berenadors que hi ha repartits a les parròquies o en restaurants. Sí que el Santuari rep nombroses visites de pelegrins moguts per la fe i l'espiritualitat, i que es concentren el dia 8 de setembre a Meritxell. No en va el temple va rebre el títol de basílica menor l'any 2014 i va passar a formar part de la Ruta mariana, un itinerari d'interès cultural i religiós que aplega els principals espais de culte marià d'Andorra, Espanya i França, com ara Montserrat, el Pilar, Torreciutat i Llorda.

L'activitat religiosa de la celebració de la Mare de Déu de Meritxell comença el dia abans amb la vetlla de Santa Maria de Meritxell en la qual destaca una processó de torxes que va des del poble fins al Santuari, on se celebra l'eucaristia impartida per l'arxipreste de les Valls. Aquesta activitat enllaça amb la Festa Major del poble de Meritxell, en la qual s'ofereix, acabada la missa, un pisco-labis de germanor i un ball de nit.

L'any 1972, un incendi va cremar el Santuari Vell, reconstruït més tard. 9 de setembre de 1974. ANA / Fons Fèlix Peig 11399

L'endemà, 8 de setembre, les portes del Santuari s'obren a les set del matí per acollir els pelegrins que assisteixen a la missa de l'aurora, que a dos quarts de vuit. A les nou hi ha la missa jove animada pels infants i joves de les colònies i campaments d'AINA.¹⁸ Posteriorment, a les onze, té lloc l'eucaristia a la basílica de Meritxell presidida per l'arquebisbe i copríncep d'Andorra acompanyat dels sacerdots de les Valls, i cantada pel Cor dels Petits Cantors d'Andorra. En aquesta eucaristia hi acostumen a assistir una representació de les autoritats dels països, tot i que no

16 La separació de poders de l'Església i l'Estat que va significar l'aprovació de la Constitució no només va comportar anul·lar la sessió de Consell tradicional que se celebrava al santuari, sinó que la imatge de les medalles de les autoritats que en el revers tenien la Mare de Déu de Meritxell va ser substituïda per un nou model de medalla al·lusiva a la Constitució.

17 El 12 de juny del 2003, el Santuari vell i el nou van ser declarats béns immobles d'interès cultural i inclosos a l'Inventari general del patrimoni cultural. BOPA, any 15, núm. 55.

18 AINA és una entitat dependent del bisbat d'Urgell que té l'essència en la casa de colònies situada a la sortida de Canillo. La seva activitat comença l'any 1976 i l'impulsor n'és Ramon Rossell, rector de la parròquia de Canillo. El seu ideari comprèn, entre d'altres, el coneixement i estima pel país, el respecte de la natura i del medi ambient, promoure l'ús del català i el coneixement del patrimoni cultural, fomentar la creativitat, potenciar la solidaritat i la justícia, cultivar la convivència, educar en valors humans i cristians i crear les bases d'un pensament lliure, crític i ètic.

L'any 1976 es construïa el Santuari Nou. Avui, Meritxell continua sent la festa religiosa i popular però també un punt de trobada de les autoritats polítiques i religioses del país. Anys 1976-1978. ANA / Fons Fèlix Peig 65536

és d'obligat compliment.¹⁹ Després de la missa continua la celebració amb una ballada de sardanes i, ja a la tarda,

es du a terme un concert del Cor dels Petits Cantors. Es clouen els actes amb una missa vespertina a les set.

¹⁹ El costum d'assistir corporativament a la celebració eucarística per part de les autoritats fou suprimit amb l'aprovació de la Constitució del 1993 per fer evident la separació de poders entre Església i Estat (Vegeu la nota al peu núm. 12).

Títol

Les festes d'interès cultural. Patrimoni immaterial d'Andorra

Edita

© Govern d'Andorra

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Arxiu Nacional d'Andorra

© De les fotografies:

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Fèlix Peig

Arxiu Nacional d'Andorra/ Fons Guillem de Plandolit

Coordinació i documentació

Arxiu d'Etnografia

Autor

Albert Roig

Correcció lingüística

Servei de Política Lingüística i Àrea de Llengua Catalana

Coordinació gràfica i disseny

Laura López

www.lauragrafica.com

Dipòsit legal: AND."Sep".(35)-2019

Primera edició: febrer del 2019

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –inclosos la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públic.

Fotografia portada:

L'aplec de Meritxell. 8 de setembre de 1964. ANA / Fons Fèlix Peig 07634